

'Hulpvaardigheid is een krachtige drijfveer'

Wat de verstandelijk gehandicaptenzorg mooi maakt is de gehechtheid van begeleiders en cliënten aan elkaar. Daarbinnen komt een mens tot bloei. Carlo Schuengel maakt dit proces meetbaar.

Zijn onderzoeksgroep boekt verbluffende resultaten met cliënten die zo agressief of onbenaderbaar zijn dat ze uitbehandeld lijken. De groep onderzoekt of het lukt om verstandelijk beperkte ouders, tegen de maatschappelijke trend in, te leren hun eigen kinderen goed op te voeden. De oplossing voor de schijnbaar onoplosbare situatie van de cliënten is bovendien verrassend simpel: wie zich verbonden voelt met zijn begeleider, laat zich makkelijker sturen en zal zich beter ontwikkelen. Toch heeft orthopedagoog professor Carlo Schuengel nooit de behoefte om zijn visie op de gehandicaptenzorg bij een algemeen publiek onder de aandacht te brengen. 'Elke theorie is te weerleggen.' Portret van een onverdunde wetenschapper.

In een intern stuk heeft u ooit de stelling verdedigd dat vakantie een overschatte activiteit is.

'O jee, ja. Ik was net dertig toen ik hoogleraar werd. Ik zette me een beetje af tegen een vermeende cultuur hier. Dat was nogal pedant van me. Inmiddels ben ik wel meer vakantie gaan opnemen hoor. We gaan nu twee hele weken. Tussendoor werk ik hard: alle avonden, alle weekeinden.

Dit is werk waar ik geen vakantie van nodig heb. Hulpvaardigheid is een heel krachtige drijfveer, daar word je gelukkig van. Bovendien kun je aan de universiteit in hoge mate je eigen ideeën najagen en zelf je doelen bepalen. Die vrijheid is pure luxe.'

Wat fascineert u in de hechtingsrelatie tussen ouders en kinderen en tussen begeleiders en hun cliënten?

'Gehechtheid is een diep menselijk gegeven dat niet afhankelijk is van bloedband. Mensen kunnen meerdere van zulke relaties tegelijk en na elkaar aangaan. Ik ben gefascineerd door de verschillende vormen die deze relaties kunnen aannemen. Relaties trekken zulke diepe sporen in je persoonlijkheid, je geestelijke gezondheid en zelfs je lichamelijke gezondheid. De effecten zijn groot, maar de manieren waarop ze tot stand komen zijn ontzettend subtiel. Als je lang op een bepaalde manier benaderd bent, ga je daarnaar staan. Mijn held Harry Harlow, die dwars tegen de toen heersende opinie inging, heeft al voor de Tweede Wereldoorlog bewezen hoe belangrijk hechting is door aapjes in een diepe put te laten wonen zonder contact. Daar herstelden ze nooit meer van. Hij vond de behavioris-

ten en de psychoanalytici tegenover zich, die harde bewijzen wilden voor het belang van koestering en menselijk contact. Nu zien we steeds beter voor welke domeinen van het leven hechting belangrijk is en hoe we gehechtheid kunnen toepassen in hulpverlening. We kunnen gehechtheid nu ook meten aan de hand van stressniveaus. Ik streef naar zo hard mogelijk bewijs voor de zachte kracht van de menselijke interactie.'

En wat is uw persoonlijke betrokkenheid?

'Orthopedagogiek gaat over helpen. Daar worden mensen blij van. Ik ook. Ook mensen die geholpen worden, trouwens. Als we het tenminste goed doen. Ik wil inzicht krijgen in hoe de ene mens de andere helpt. In de gehandicaptenzorg raakt helpen ondergesneeuwd. Het kan verworden tot zorgen voor natjes en droogjes. Terwijl helpen mensen op een diep niveau kan aanspreken. Het raakt aan de kern van onze samenleving.'

Hoe komt het dat de kloof met de praktijk van de gehandicaptenzorg zo groot is? Je hoort regelmatig horrorverhalen van mensen met een ernstige beperking die zichzelf verwonden omdat ze zich onveilig voelen. Met de goede benadering, stelt u, kunnen ze hun stress beter reguleren en een menswaardiger bestaan leiden.

'Ja, dat is interessant: gehechtheidstheorie is lang nauwelijks aan de orde geweest in de gehandicaptenzorg. Van de dertig publicaties over gehandicaptenzorg in de afgelopen vijftig jaar was bovendien de helft van onze onderzoeksgroep. Heel raar. Het is toch niet zo dat mensen met een beperking geen persoonlijkheid of gehechtheid hebben. Onderzoek naar gehechtheid is vooral gedaan onder kinderen en apen. Zo kan het misverstand ontstaan dat wij mensen met een beperking benaderen als kinderen. Of zelfs aapjes. Daarnaast is er terechte terughoudendheid van begeleiders om een te intieme band op te bouwen met cliënten, uit angst voor misbruik. Logisch, want het netwerk van mensen met een beperking is vaak klein. Als begeleider zul je dus veel met behoeftes van cliënten te maken krijgen. Maar je kunt leren om daarmee om te gaan.'

Hoe dan?

'Begeleiders die hun eigen gehechtheidervaringen van vroeger positief benaderen, kunnen dat vaak spontaan. Mensen die thuis een minder goed voorbeeld hadden, kunnen het alsnog leren. Orthopedagogen in instellingen dienen daarbij een belangrijke rol te spelen.'

U heeft een duidelijk antwoord op een aantal maatschappelijke thema's, zoals ouderschap van mensen met een beperking en echte kwaliteit van zorg. Heeft u nooit de

CARLO SCHUENGEL

Geboren op 15 december 1969, Bussum.
Getrouwd, vader van een dochter.

- 1999-nu: Hoogleraar orthopedagogiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Onderzoeksgebieden: stress, (verstoorde) gehechtheid en geestelijke gezondheid, kwetsbare bevolkingsgroepen
- 1997-1999: Universitair Docent Algemene en gezinspedagogiek, Universiteit Leiden
- 1992-1997: Assistent-in-opleiding Sociale Wetenschappen, Universiteit Leiden. Cum laude gepromoveerd
- 1988-1992: studie pedagogische wetenschappen, Universiteit Leiden. Cum laude afgestudeerd
- 1982-1988: Gymnasium bèta, Rotterdam. Cum laude geslaagd

behoefte gehad om eens een ingezonden stuk naar een publieksmedium te sturen? Om deel te nemen aan het maatschappelijk debat?

‘Nee, ik heb geen behoefte aan “roepstoeteren”. De wetenschap heeft haar eigen rol. Ik moet in staat blijven om mijn inzichten te falsifiëren. Mezelf kritische vragen blijven stellen. Als ik mijn hypothesen aan anderen ga opleggen, zijn ze niet bepaald hypothetisch meer. Maar ik spreek mezelf tegen, want ik zit hier nu wel mijn mening te geven.’

Bent u tevreden als u terugkijkt op tien jaar hoogleraarschap?

‘Het is makkelijker te bedenken waar ik niet tevreden over ben. Het lukt ons maar niet om een groter aantal studenten pedagogiek te interesseren voor werken met mensen met een verstandelijke beperking. Terwijl we hartstikke veel te bieden hebben. Langdurige zorg, levensbreed, zeer divers en gespecialiseerd. De reputatie van wetenschappelijk onderzoek in de gehandicaptenzorg kan ook beter. We blijven teveel hangen in “gehandicaptenzorg is zo belangrijk”, maar hoe moet het dan?’

Wat we proberen is een verbinding te zoeken tussen de empiristen, zoals de behavioristen, die harde bewijzen zoeken voor observeerbaar gedrag, en mensen van het filosofisch en ethisch discours, zoals mijn goede collega Hans Reinders. We zoeken naar hard bewijs voor de echte kwaliteit van de zorg, namelijk de verbinding tussen zorgverlener en cliënt.’

‘Ik heb geen behoefte aan roepstoeteren’

Wat doet u om uw kennis in de praktijk toepasbaar te maken?

‘We doen onderzoek naar ouders met een verstandelijke beperking, waarin de ouders zelf meedoen. We toetsen of ze het opvoeden van hun kind kunnen leren. We brengen opvoedingstheorieën terug tot de harde kern: luisteren naar je kind, en zorgen dat het goed naar jou luistert. Wetenschappelijk onderzoek helpt zo om de boodschap voor ouders overzichtelijk te maken. In het verleden hebben we ouders teveel in verwarring gebracht met allerlei onbewezen theorieën over opvoeden. Huid-op-huidcontact zou belangrijk zijn; kinderen drillen is ook geprobeerd. Werkt allemaal niet. Geen wonder dat ouders zich van hulpverleners afkeren. Zeker ouders met een beperking, die de tegenstrijdige informatie die ze krijgen nog minder kunnen filteren. Ons onderzoek naar stress en gehechtheid vindt verder internationaal weerklank en onze instrumenten worden geïmplementeerd in onder meer Canada.’

Hoe ziet u de gehandicaptenzorg over tien jaar?

‘Ik ben bang dat veel instellingen zich gaan toeleggen op “verpleeghuiszorg” op een betrekkelijk basaal niveau. Ze beperken zich dan tot het overnemen van de dingen die mensen zelf niet kunnen. Terwijl goede gehandicaptenzorg volgens mij bestaat uit iemand helpen het zelf te doen. Daar ontstaat de relatie met de begeleider. Je zou willen dat de gehandicaptenzorg zichzelf ziet als topspecialisme. Dat we in staat zijn met al die uiteenlopende typen mensen en hun beperkingen te bepalen wat nodig is in de begeleiding. Er zijn ook instellingen, zoals Bartiméus en de Carante Groep, die de ambitie hebben om het niveau van de zorg omhoog te brengen, te specialiseren en meer te individualiseren. Zo laten ze mensen tot hun recht komen. Daarvoor is nodig dat je – desnoods een kleinere groep – hoger opgeleide begeleiders hebt. Geen uitvoerders die gestandaardiseerd werken. (Zwijgt even.) Ben ik toch weer aan het roepstoeteren.’

U begeleidt een aantal zeer succesvolle promovendi, zoals Paula Sterkenburg. Past u de gehechtheidstheorie ook op hen toe?

‘Niet bewust. Ik heb wel van een aantal van hen gehoord dat ze de begeleider als een veilige basis ervoeren. Wat ik wel een keer heb gebruikt is de zelfdeterminatietheorie: een mens heeft behoefte aan verbondenheid, autonomie en competentie. Ik weet dat ik soms erg eigenwijs en dominant kan zijn, dus geef ik bewust ruimte voor autonomie en een gevoel van competentie bij de ander. Mensen zijn geen instrument van de ambities van een ander.’

U ziet werkelijk alles in termen van relaties. Doet u wel eens iets wat niets met menselijk contact te maken heeft? Vissen bijvoorbeeld?

Lange stilte: ‘Dat is voor mij een volstrekt hypothetische vraag. Wij zijn sociale dieren die samen met soortgenoten gevaren het hoofd bieden. Muziek maken misschien? Nee, dat is ook communicatie. Ik vind dit echt een heel moeilijk gedachte-experiment. Zelfs sportvissers zijn met communicatie bezig. Ze zonderen zich even af van andere mensen. Dat is een inter-persoonlijke daad.’

Zie ook het artikel over gehechtheidsgedrag ‘*Je begrijpt me niet*’ op pagina 4 van het Kenniskatern.